

L'ànima sense gruix de Menó: Estudi de *A Commentary on Plato's Meno*, de Jacob Klein¹

MARIA ARQUER CORTÉS

Societat Catalana de Filosofia
maria.arquer@gmail.com

Article presentat: 20 de desembre de 2015

Acceptació: 20 de febrer de 2016

Resum: Aquest article condensa les observacions de Klein sobre una de les qüestions centrals que aborda el seu comentari del *Meno* platònic, a saber, la tara particular de la memòria de Menó que el fa incapaç no tan sols d'assolir el coneixement sinó fins i tot d'emprendre la recerca.

Paraules clau: Jacob Klein, Menó, Plató, coneixement, dialèctica, memòria, anàlisi

A soul without depth. Study of Jakob Klein's A Commentary on Plato's Meno

Abstract: This article condenses Klein's insights on one of the central questions the author addresses in his commentary on Plato's dialogue *Meno*, that is, the derangement of Meno's memory that renders him incapable not only of actually being knowledgeable, but also, and most importantly, of even starting the quest for knowledge.

Key words: Jacob Klein, *Meno*, Plato, knowledge, dialectics, memory, analysis

1. El text present prossegueix l'estudi de l'obra de Jacob Klein encetat al nostre anterior treball (Cf. M. ARQUER CORTÉS, «Filosofia en l'amistat: Els estudis platònics de Jacob Klein a la correspondència amb Leo Strauss» a *Anuari de la SCF*, vol. XXVI, 2015, 153-173).

§1 Introducció

Resseguiu en aquest text la lectura de Jacob Klein del *Menó* de Plató, prenent-lo com a exemple i mestre per a la lectura i comprensió del diàleg platònic a partir de la seva obra *A Commentary on Plato's Meno*². Notem que amb algunes excepcions³ es pot afirmar que la recepció del *Commentary* de Klein ha estat *fallida* en el sentit que les seves aportacions més significatives⁴ no s'han incorporat a l'estat actual de la qüestió en les discussions. Els mateixos Gould, Gulley i Crombie⁵, que en fan recensions poc després de la publicació, ometen gairebé completament el tractament de Klein de la qüestió del tot i les parts en la dialèctica, que segons apunta Burt Hopkins⁶ és fonamental no tan sols al *Commentary* sinó també al conjunt de l'obra de Klein, a partir dels resultats de la investigació a la seva primera obra, *Die griechische Logistik und die Entstehung der Algebra*⁷. A continuació exposem el nucli de la lectura de Klein del *Menó* com a drama etològic i mirem de palesar el gruix possible d'aquesta interpretació sobre el teló de fons del paper de la distinció entre les parts i el tot, una de les qüestions principals del *Commentary* de Klein.

- 2 J. KLEIN, *A Commentary on Plato's Meno*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1965; reimp. Xicago i Londres: The University of Chicago Press, 1989. En endavant citem *Commentary*.
- 3 Entre d'altres: Leo Strauss segueix el comentari de Klein en el seminari de lectura del *Menó* que imparteix a la Universitat de Xicago; Eva Brann prossegueix moltes de les línies de recerca obertes pel mestre: vegeu per exemple E. BRANN, *The Music of the Republic: Essays on Socrates' Conversations and Plato's Writings*, Philadelphia: Paul Dry Books, 2011, darrerament traduïda al castellà (PUV, trad. Antonio Lastra et al.); Burt Hopkins és segurament l'estudiós que més seriosament s'ha proposat de comprendre l'obra de Klein en el seu conjunt (vegeu per exemple B.C. HOPKINS, *The Origin of the Logic of Symbolic Mathematics: Edmund Husserl and Jacob Klein*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2011).
- 4 Esmentem algunes de les qüestions importants que Klein tracta al llarg del seu estudi del *Menó*: (1) la qüestió del tot i les parts; (2) la capacitat de *eikasía*, veure com a imatge; (3) la tara en la memòria de *Menó*.
- 5 I. M. CROMBIE, «Review: *A Commentary on Plato's 'Meno'* by Jacob Klein» a *The Philosophical Quarterly*, vol. 20, n. 78, gener 1970, 78-79; N. GULLEY, «Plato's *Meno*: A Dramatic Commentary; Jacob Klein: *A Commentary on Plato's Meno*» a *The Classical Review*, 19, 2, 1969, 162-163; J.B. GOULD, «Klein on Ethological Mimes, for Example, the *Meno*» a *Journal of Philosophy*, 66, 9, 1969, 253-265.
- 6 B.C. HOPKINS, «Jacob Klein on the Myth of Learning» a *The St. John's Review*, 51, 2009, 5-39.
- 7 J. KLEIN, (1934) «Die griechische Logistik und die Entstehung der Algebra» a *Quellen und Studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik*, part B: Studien, 3, 1, 18-105 [Part I]; --- (1936) «Die griechische Logistik und die Entstehung der Algebra» a *Quellen und Studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik*, part B: Studien, 3, 2, 122-235 [Part II], editada per Otto Neugebauer, Julius Stenzel i Otto Töplitz. La primera recensió la féu Patočka a *Česká Mysl*, 30 (1934).

§2 Klein lector dels clàssics

La lectura de la qual és fruit el *Commentary* és una lectura entrenada al llarg de molts anys, la majoria als seminaris de discussió dels *Great Books* (els clàssics des d'Homer i Plató fins a Newton i Freud) que formen part del pla d'estudis de l'escola d'arts liberals d'Annapolis, St. John's, on Klein serví la major part de la seva vida. Sabem per la correspondència amb Strauss i pel testimoni dels qui hi prengueren part que no tan sols el *Menó*, del qual Klein impartí seminaris al llarg de molts anys, sinó també el *Commentary* fou objecte d'una aprofundida lectura conjunta per part dels membres de la facultat a la casa dels Klein a Annapolis en innumbrables i interminables vesprades. Aquesta lectura en la que contínuament s'exercita Klein és segons Leo Strauss⁸ l'únic (però essencialíssim) element d'herència heideggeriana present en Klein: el delit i l'esforç per una lectura que no pressuposi la superioritat de la Modernitat i pugui acollir el text, en aquest cas el text platònic, pel que és i d'acord amb les seves característiques intrínseques⁹.

Què és un diàleg platònic? És doncs la pregunta a la que cal enfrontar-se en primer lloc. Podem veure en la lectura kleiniana de Plató una resposta doble a aquesta pregunta: en primer lloc, un diàleg platònic se'ns dona com a text sencer, en un tot que cal respectar; a més, aquest text té una forma dialogada, de manera que el considerem proper al que anomenem *drama*. La combinació d'aquests dos elements produeix un llibre del qual Klein diu, com veurem, que no és un llibre.

L'escomesa de Klein al diàleg platònic segons aquestes intuïcions, tot acollint el diàleg com a tot i com a drama, representa una novetat al primer quart de segle XX¹⁰. Strauss explica que fou per Klein que s'apercebé de com

8. L. STRAUSS, «A Giving of accounts». *St. John's Review*, XXII, 1, abril 1970, p. 1. Així ho explica també O. SEDEYN, «The Wisdom of Jacob Klein». *St. John's Review*, vol. XLVII, 2, 2003, p. 6: «to read them [els clàssics grecs] without presupposing the superiority of the modern view; to read them for what they are, according to their own criteria. From that point on Klein tried to deepen his understanding of Plato and Aristotle. To acknowledge Heidegger's influence—and this is important—does not mean an acceptance of Heidegger's own philosophy».
9. A la introducció a la seva *Plato's Trilogy* Klein recull els següents sis principis per a la lectura del diàleg platònic: 1) un diàleg no és un tractat; 2) els diàlegs combinen i entrelacen serietat i joc, tal com s'anuncia a la Carta VI (323 d 2); 3) el lector participa en el diàleg; 4) cal posar en valor el testimoni directe d'Aristòtil per a la comprensió de Plató; 5) no és convenient la comprensió evolucionista en Plató que renuncia a una aproximació a cadascun dels diàlegs com a tot; 6) cada paraula compta (J. KLEIN, *Plato's Trilogy*, Xicago: University of Xicago Press, 1977, 1-2.).
10. Cf. A. SESONSKE, «Review: A Commentary on Plato's *Meno* by Jacob Klein». *The Philosophical Review*, vol. 76, n. 4, octubre 1967, 523-525. Per a l'estat de la qüestió i perspectives sobre el desenvolupament dels estudis platònics al llarg dels darrers segles cf. J. MONSERRAT i MOLAS, «Actualitat dels estudis platònics». *Hermenèutica i Platonisme*, ed. Monserrat i Molas, J., Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 2002, 7-25; F. J. GONZA-

n'era d'inadequada la lectura acostumada del diàleg platònic, i això «perquè no té en compte el caràcter dramàtic dels diàlegs, fins i tot i especialment dels que fan tota la pinta de ser tractats filosòfics»¹¹. El mateix Klein parla a Strauss per carta¹², arran de la publicació de *Die griechische Logistik und die Entstehung der Algebra*¹³, de l'absoluta i horripilant ingenuïtat de la comprensió precrítica de Plató i Aristòtil, que li fan preveure futures recensions i bel·ligeràncies literàries que efectivament arribaren, tot i que paral·lelament s'aferma en els estudis platònics un gir dramàtic i filosòfic que recull moltes de les idees de Klein. Tot i que se li ha retret en alguna ocasió la seva manera d'elaborar a partir de fugaces intervencions de personatges platònics¹⁴, és innegable l'atenció de Klein als elements *dramàtics*¹⁵ tot evitant d'operar distincions entre el contingut i l'embolcall literari, entre els elements formals i les suposades teories platòniques, és a dir, mirant sempre d'acollir el diàleg en el seu tot. Més enllà de ser un text amb forma dialogada dotat d'aquest caràcter que anomenem dramàtic cal altre cop que ens preguntem *què és el diàleg platònic com a tot*.

Segons Klein, la completud que assoleixen els diàlegs no es troba en el seu aspecte dialèctic o argumentatiu ans mimètic, aspecte pel qual són imitació (realització) d'una acció i no tan sols exposició d'un *logos*. Per aquest aspecte mimètic neix en el diàleg, que és «dir», «paraula», *logos*, una acció, un acte, *ergon*. Argumentativament els diàlegs són incomplets, i tanmateix estan acabats si ens fixem en l'acció realitzada: Klein vol subratllar així la dialèctica deficient del diàleg platònic, senyal que el text platònic no recull l'exposició genial d'un fil argumentatiu, ni tan sols dialèctic. No hi ha una teoria, ni tan sols exposada dialècticament, que contingui el tot del diàleg platònic i segons la qual s'articuli el seu text.

El que sí que hi ha en un diàleg platònic és una situació de recerca conjunta (sovint fallida). Si no volem prendre la imatge per l'original cal entendre que tan sols la lectura atenta d'una ànima que segueix el camí de Sòcrates i els seus interlocutors fa que el diàleg arribi a ser el que és: la continuació

LEZ, «A la caça de Plató: una alternativa a les interpretacions tradicionals». *Comprendre*, I, 2, 1999, 5-18; G. A. PRESS, «The State of the Question in the Study of Plato». *Southern Journal of Philosophy*, XXXIV, 1996, 507-532; cf. també F. SCHLEIERMACHER, *Platons Werke*, 1st ed., 1804-1810.

11. L. STRAUSS, *op. cit.*, 3.
12. L. STRAUSS, «Korrespondenz Leo Strauss – Jacob Klein» a *Gesammelte Schriften: Band 3*, Stuttgart, Weimar: Heinrich Meier, 2001, 455-606. Vegeu la carta amb data 6 de juliol de 1933, la segona que inlcoguèrem a la mostra de cartes citada més amunt (vegeu nota 1).
13. Vegeu nota 7 més amunt.
14. Cf. J.B. GOULD, «Klein on Ethological mimes, for Example, the *Meno*» a *The Journal of Philosophy*, vol. 66, n. 9, 8 maig 1969, 253-265.
15. Ausland lloa l'exposició de Klein del deute del diàleg platònic amb el drama, especialment per haver-se adonat dels elements irònics i burlescs del *Timeu* que escapen a Taylor i Cornford (H.W. AUSLAND, «On Reading Plato Mimetically» a *American Journal of Philology*, 118, 3, 1997, 371-416; 374, nota 9).

de la tasca socràtica. Per això Klein pot dir que el diàleg «no ha tingut lloc si nosaltres, els oients o lectors, no hi hem participat activament; si hi manca aquesta participació, tenim davant tan sols, efectivament, un llibre». Des d'aquest punt de vista és un error comú de passar per alt aquesta naturalesa *un-bookish*¹⁶ del diàleg i situar el lector davant del text, fora del text, fora del drama. La presència de la ironia com a recurs és segons Klein la clau de volta del sentit del diàleg perquè la ironia va adreçada a algú que l'entengui, i tot sovint els interlocutors de Sòcrates no l'entenen pas. Aleshores la ironia apunta al lector, als qui presencien el diàleg, a un públic que es manté en silenci però la presència del qual ve exigida pel text i que per tant no pot mantenir-se'n al marge si és que s'ha de revelar l'autèntic caràcter del text platònic. La ironia és la distància que permet observar, veure (*theorein*) i justament en tant que distància ens inclou, perquè ens interpel·la, a voltes seriosament i a voltes en el joc, tot combinant comèdia i tragèdia: la contemplació i la broma tenen en comú la distància de l'observador¹⁷.

És davant d'una ànima atenta que l'estudiï que el diàleg esdevé el que hem anomenat continuació de la tasca socràtica. Certament, es tracta d'un tipus de text ben particular la comesa del qual és de «proporcionar les condicions sota les quals nosaltres, els lectors, podem ser impel·lits a reflexionar sobre les nostres vides amb la màxima serenor. És una tasca prou formidable —diu Klein— essent que aquest tipus de reflexió, amb serietat i persistència, és follia»¹⁸. Un diàleg platònic és doncs al cap i a la fi una ocasió per a exercitar-nos en l'esforç per comprendre.

§3 *L'ergon del Menó*

Klein practica en *A Commentary on Plato's 'Meno'* aquesta lectura del diàleg platònic com a *drama* (perquè assisteix al diàleg i assisteix el diàleg¹⁹) i com a *tot* (perquè evita d'aïllar tesis dels personatges selectes i dels moments

16. Cf. J. KLEIN, «On the Platonic Meno in Particular and Platonic Dialogues in General». Conferència pronunciada el 7 de maig de 1963 a l'*Speakers' Club* del Bard College, Annandale-on-Hudson, New York (*Klein's Papers*, Greenfield Library, Annapolis, St. John's College; d'ara endavant, *Papers*).

17. J. KLEIN, *Commentary*, 38-39.

18. *Ibid.*, 20. Les traduccions del grec per al text del *Menó* i de l'anglès per al *Commentary* són nostres si no s'indica el contrari. En el cas del grec, ens basem en l'edició de K. F. HERMANN, *Platonis Gorgias Meno*, Lipsiae: Teubner, 1949, disponible a la xarxa a la Perseus Digital Library (perseus.tufts.edu) amb traducció de W. R. M. LAMB, W. Heinemann (ed.) Harvard University, 1967, i la traducció francesa de M. CANTO-SPERBER, *Platon. Ménon*, trad. i introducció de Monique Canto-Sperber, París: Flammarion, 1991.

19. La fórmula és de J. SALES i CODERCH presentació del llibre *La gràcia de la mesura. Estudis sobre el Polític de Plató* (J. MONSERRAT i MOLAS, Barcelona: Barcelonasa d'Edicions, 1999); també Brague parla en un sentit semblant de la *allusion* (R. BRAGUE, *Le Restant*, París: Les Belles Lettres, 1978, 13-47); igualment H.W. AUSLAND, *op. cit.*, 377.

doctrinals del text), bo i guiant-se per la pregunta: *què hi passa? Què passa* a un diàleg platònic concret? L'atenció a tots els detalls s'encamina així a resseguir el moviment del diàleg i descobrir quina és l'acció (*ergon*) que s'hi completa. En un diàleg es diuen coses (en la vessant argumentativa), i en un diàleg (socràtic) platònic, que és un drama, hi passen coses (en la vessant mimètica). Pel que fa a la resposta a aquesta pregunta, avancem que Klein parla del Menó com a drama etològic²⁰, en el sentit que l'acció (*ergon*) que es desencadenaria en el diàleg (*logos*) és la revelació del caràcter de Menó.

El comentari del text es fa en una lectura lineal amb dues parts: una primera, *Amathia*²¹, sobre l'intercanvi entre Sòcrates i Menó des de l'inici abrupte del diàleg amb la pregunta de Menó sobre l'adquisició de la virtut, fins a 86d2, la repetició de Menó d'aquesta mateixa pregunta (modificada); i una segona, *Doxa*, que s'enceta amb el comentari del procediment *ex hypotbeseos* i avança a través de l'intercanvi amb Ànitos i fins a la conclusió lineal del diàleg. *Amathia* i *doxa* serien totes dues figures de la incapacitat per al coneixement, l'aprenentatge o recerca derivades d'una tara determinada en la memòria²²: en el cas de Menó, com veurem, per la naturalesa particular i empetitida de la seva ànima que el fa inepte d'assolir la veritat, en el cas d'Ànitos pel lloc que ocupen en la seva ànima els *mnemeia* de la *polis*. Al capítol cinquè de la primera part Klein hi inclou una digressió sobre *Anamnesi i Mneme*, d'unes setanta planes en total. Aquest apartat del llibre ha estat blanc de la majoria de crítiques per considerar-lo totalment excèntric a la comprensió del *Menó*²³. Leo Strauss, en canvi, assegura que és la part essencial del comentari de Klein. Sigui com sigui, el nostre autor s'hi limita a aplicar un dels principis hermenèutics que ha anunciat, si bé un de controvertit: es basa en el tractat aristotèlic sobre la memòria²⁴ per establir distincions, diferències i intuïcions que l'assisteixin en la interpretació del Menó.

(i) *Imatges*

Com hem avançat, Klein considera el *Menó* un drama etològic perquè imita accions en les quals es revelen el caràcter i el pensament dels personatges, essent doncs la revelació del caràcter de Menó la qüestió central entre la multitud de temes adreçats al llarg del *Commentary*. Klein construeix aquesta

20. Klein classifica els diàlegs platònics en drames etològics, doxològics i mitològics (J. KLEIN, *op. cit.*, 18).
21. A *Timeu* 88b5 *amathia* és la malaltia més greu de l'ànima (*hê megistê nosos*) (*Ibid.*, 200).
22. Per a la qüestió del flux i de l'excés i defecte, cf. respectivament R. BRAGUE, *op. cit.*, 141; i J. SALES i CODERCH, «Tres situacions platòniques del record» a *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, XXIII, 2012, 211-238.
23. Cf. recensió de N. GULLEY, que l'autor titula «Plato's Meno: A Dramatic Commentary» a *The Classical Review*, 19, 2, 1969, 162-163.
24. ARISTÒTIL, *Peri mnémês kai anamnêsoês*, 449 b1-453b11.

intepretació del *Menó* com a drama etològic a partir de la negativa de Sòcrates a correspondre Menó amb una imatge després que Menó el compari amb la tremolosa (79d). Sòcrates, avisa Klein, tot i haver-se negat a correspondre Menó amb una imatge, de fet posarà al lector en situació de fer-se aquesta imatge del jove tessali, que es veurà retratat, despullat, es farà palès el seu caràcter i de fet *qui és Menó*²⁵.

El moment àlgid en el qual Klein situa aquest érgon del diàleg de deixar en pèl a Menó en el seu ésser és la intervenció del jove mercenari a 86c, que repeteix (modificada) la pregunta que enceta el *Menó*. Klein ens recorda que en el moment gairebé immediatament anterior hem vist a Sòcrates en una posició insòlita: la de proposar una tesi forta en defensa de la qual *hi lluitaria amb totes les energies!* Coratge i incansabilitat en la recerca són els punts essencials en els quals Sòcrates es referma després de l'anomenat *mite de la reminiscència* i de l'*epideixis* a petició de Menó. En el comentari de Sòcrates i Menó sobre l'episodi amb l'esclau (dues pàgines d'Stephanus), diu Klein, hem vist a Menó assentir tantes vegades com al llarg de les quinze planes precedents. És a dir, que segons sembla Menó està molt d'acord amb Sòcrates en aquest passatge en particular. L'assentiment de Menó hauria de significar l'acceptació que *aprendre és recordar*, és a dir, que ensenyar i aprendre no s'oposen a obtenir de manera natural o per la pràctica. L'última resposta de Menó al comentari de l'episodi amb l'esclau fa així: «Crec que tens raó, Sòcrates, no sé pas com!». Sòcrates hi posa la cirereta: a ell també li ho sembla, que en té. Hi segueix la tesi forta: «Hi ha punts en la defensa dels quals no m'hi acarnissaria massa; però, sobre el fet que si creiem necessari de cercar allò que no coneixem serem millors, més coratjosos, menys ganduls (*argoi*); que si considerem que és impossible de descobrir-ho i que ni cal pas de cercar-ho, aquest fet, per defensar-lo, hi lluitaria amb totes les energies, amb tanta força com fos capaç, en el que pogués dir i en el que pogués fer!» (86b-c). Menó assenteix sobre aquesta qüestió, específicament i concreta. Hi segueix la segona invitació de Sòcrates a la recerca conjunta. El jove ha acceptat que les respostes de l'esclau eren pròpies, d'ell. Ha acceptat la tesi de la reminiscència, diu Klein²⁶. Efectivament, el veiem assentir. Preguntem amb Klein, és que ha après la lliçó? S'apunta a la recerca conjunta de la virtut?

«Oi tant que sí! [que voldria aplicar-se a la tasca de cercar plegats què és la virtut]», diu Menó. «Tanmateix prefereixo una altra cosa, sí, m'agradaria que sotmetéssim a examen el que et preguntava al començament i m'agradaria sentir-te explicar si s'ha d'abordar la recerca tot considerant que la cosa en si mateixa s'ensenya o si és per natura o d'alguna altra manera que la virtut es troba en l'home». La comparació amb la pregunta abrupta del moment

25. Cal fer notar la utilització de l'exemple del saber de *qui és Menó* per part de Sòcrates al començament del diàleg (70b). Klein s'hi refereix a *Commentary*, 185.

26. Cf. J. KLEIN, *op. cit.*, 180-184.

inicial revela que l'enumeració de Menó de les possibilitats d'adquisició de la virtut és ara més esgarriada: tan sols pot ser ensenyada (*didakton*) o advenir per naturalesa (*phusei*). L'esforç i la incansabilitat (per a la reminiscència), els punts sobre els quals Sòcrates es feia fort, han desaparegut de la seva pregunta: Menó no apunta ja a la possibilitat que la virtut sigui exercitada (*asketon*) ni que sigui apresada (*matheton*). Per molt que ho semblés Menó no ha acceptat l'*aprendre és recordar*. A què era doncs degut el seu assentiment?

Klein ens remet al tema principal que s'ha anat perfilant en el seu comentari fins al punt actual del diàleg (86c): la tara en la memòria de Menó, tara que podria estar apuntada en el mateix nom de l'interlocutor de Sòcrates²⁷, essent la memòria introduïda com a tema ja amb la confessió de Sòcrates sobre la seva mala memòria (71c)²⁸. El diàleg amb Sòcrates després de l'*epideixis*, diu Klein, és rebut per Menó com una mena de repetició del que ja sap, d'una cosa que li resulta familiar, de quelcom que ha afegit al dipòsit memorístic que omple la seva ànima: Menó assenteix perquè reconeix el que diu Sòcrates i es complau de sentir allò que ja ha sentit en el mite de la reminiscència²⁹. Menó és tan sols la seva memòria, i la memòria no aconsegueix segons Klein la seva funció pròpia en una ànima incapaç de reminiscència (*recollection*). És en aquest punt, diu Klein, que es fa palesa la reciprocitat de Sòcrates a Menó per la imatge de la tremolosa. Igual com l'esclau no podia dir, però sí assenyalar, la diagonal del quadrat que resolvia la qüestió, Sòcrates no diria ara, però mostraria, la resposta a la interpel·lació de Menó³⁰ amb la tremolosa: veiem clarament qui és Menó, què és Menó «(...) despul·lat en la seva ànima. I comprenem qui és en relació al coneixement: un home indisposat a l'aprenentatge i incapaç d'aprendre, si bé dotat d'una memòria especialment poderosa»³¹.

Quina és la funció de la memòria en l'adquisició de coneixement, en l'aprenentatge, que en Menó estaria estafeta? Si Menó és tan sols la seva memòria, es limitarà a emmagatzemar informació que rep d'altres. En la imatge clàssica la memòria és com el full de paper, la tauleta de cera, una superfície sense gruix sobre la qual s'imprimeixen records: «L'ànima de Menó és ben bé simplement "memòria", una memòria aïllada i autònoma, semblant a un full de paper o un rotlle cobert d'innombrables caràcters amalgamats, una mena d'ésser bidimensional i fantasmagòric: és un repositori d'opinions però no pot convertir-se en un repositori de coneixement»³².

27. *Ibid.*, 184.

28. *Ibid.*, 43-46.

29. *Ibid.*, 186.

30. Cf. R.G. HOERBER, «Plato's Meno». *Phronesis*, 5, 2, 1960, 94.

31. J. KLEIN, *op. cit.*, p. 185. Es tracta d'una tesi controvertida que discuteix per exemple Leo Strauss (L. STRAUSS *Seminar on Plato's Meno*, curs de Strauss sobre el *Menó* a la Universitat de Xicago, 1966).

32. *Ibid.*, 186.

Vençut al tercer assalt, Menó ha atacat amb la tremolosa. Més encara, la seva negativa a la primera invitació de Sòcrates a la recerca conjunta no s'ha quedat aquí. El jove tessali desembarcava la paradoxa que fa absolutament disjunts coneixement i ignorància. No hi ha trànsit possible. Menó disposa d'innombrables opinions diferents, rebudes, impreses en la seva ment, de les quals se serveix segons l'ocasió. Però a Menó li falta allò que fa possible de transformar l'opinió en coneixement. «Menó canvia les seves opinions o posicions alegrement sense adonar-se que, quan una en suplanta una altra, pot ésser que la contradigui o l'exclouï»³³. Veiem Menó assentir al relat mític de Sòcrates sobre l'aprenentatge reeixit de l'esclau sense que això signifiqui que es dona en Menó una comprensió, fet que explica la seva resposta discutida més amunt, contradictòria amb l'acord amb Sòcrates que havia expressat. Ja a 71c es distingeix per boca de Sòcrates entre dos sentits diferents de saber: si Gòrgias sap què és la virtut, diu Sòcrates, Menó pot saber què deia Gòrgias sobre la virtut. El saber de Menó és un *saber-se de memòria* les coses. «*Kai ego*» és, assenyala Klein, la fórmula que encapsula l'hàbit de Menó segons es palesa al primer trajecte del diàleg, durant els assalts de Menó a la definició de virtut. La primera definició³⁴ és la de Gòrgias, la segona és la del poeta, la bona definició de color per a Menó és d'estil gorgià. «*Peiro*» és, en canvi, l'exhortació socràtica a un intent que no arribarà de Menó, perquè Menó sembla estar sempre acompanyat; el seu pensament, diu Klein, acolorit pel d'algú altre.

(ii) *Aprendre és recordar*

Klein explica com quelcom desconegut pot passar per conegut de dues maneres. Primera, perquè es donaria que allò que no sabem es manifesta en nosaltres de manera velada. Aleshores *aprendre és recordar* apuntaria al procés pel qual s'aclareix o es fa palès allò que ja es dona de manera encoberta o amagada. Encara, però, *aprendre és recordar* pot sostenir una altra interpretació que passa per dotar de validesa la següent proposició: *ha d'haver-hi coneixement que no posseïm*. Aquest reconeixement implica que el coneixement que tenim està mancat de fonament últim. I és llavors que ens podem adonar que la mateixa anticipació d'un pòsit d'ignorància mai conquerit apunta al coneixement com a quelcom que tot ho abasta, al *tot* del coneixement o al coneixement com a *tot*. El coneixement de la ignorància que es recull en la proposició «ha d'haver-hi coneixement que no posseïm» es converteix llavors en la forma humana d'un postulat del coneixement total. El reconeixement de la pròpia ignorància implica saber-me situat en un tot que em resta ocult,

33. *Ídem*.

34 Klein en fa recompte bo i considerant la segona definició una variació (generalització) de la primera.

desconegut³⁵. Així, el reconeixement d'ignorància és també la prefiguració del tot, perquè en la mesura que em sé ignorant del tot, el conec. És important afegir que en el mateix moviment reconec també la part com a part, en l'horitzó del tot.

Menó passa de la facilitat (71e1-72a) a la impossibilitat (80d): no hi ha recerca per a Menó, ja que el reconeixement d'ignorància, que és el saber del propi saber (o no saber) i que és la pregunta que inaugura el camí, no només no és necessari per a Menó, sinó que s'ha d'evitar a qualsevol preu, segons l'hàbit dels deixebles de Gòrgies³⁶. L'hàbit de Menó és, segons Klein, un procediment sintètic que obvia la qüestió de les parts i el tot³⁷. Es tracta d'un hàbit tècnic que estaria lligat al rebuig de Menó de la primera definició de color per *simple, senzillota, beneïta (euethes, a 75c)*. Quin problema hi ha a les definicions de virtut proporcionades per Menó? L'examen de les dues definicions (1) *la virtut no és altra cosa que la capacitat de manar els homes a 73c* (generalització d'una part de la primera definició de 71e) i (2) *la virtut és el desig de les coses belles amb el poder de procurar-se-les de 77b* revela segons Klein que incorren en el mateix error: palesen la manca d'atenció a la distinció entre el tot i les parts³⁸. En el primer cas, segons Klein, la distinció s'obvia a la manera del dir quotidià, habitual; en el segon, d'acord amb l'hàbit i la tècnica dels deixebles de Gòrgies. Cal fixar l'atenció també en les intervencions³⁹ de Sòcrates que apunten reiteradament a la idea de mantenir sencera i una la virtut, de no esbocinar-la, de cercar-la en el seu tot i la seva entesa (*holen kai hygie*⁴⁰). Menó no ho ha captat quan assenteix a Sòcrates sobre una definició doble de virtut (73a6-c5) i quan al segon intent proposa de definir la virtut afegint-hi una part de la virtut (73c5-e). Després d'aquests dos recorreguts el text imposa tornar a començar de bell nou: *palin ex arches*. Hauria quedat plantejada aleshores la qüestió del tot i les parts com una de les qüestions crucials del Menó.

Klein ressegueix aquesta qüestió en la intervenció de Sòcrates immediatament posterior a *palin ex arches* i fixa la nostra atenció en dos detalls. El primer, la imprecisió de Sòcrates a l'hora de resumir el recorregut del diàleg pel que fa a les definicions de figura. Sòcrates recorda a Menó que han re-

35. J. KLEIN, «The art of questioning and the liberal arts». Conferència de Klein a *St. John's College*, Annapolis, el 5 d'octubre de 1956 (*Papers*).

36. J. KLEIN, *Commentary*, 62 (nota 21).

37. «Whatever the merits of the” synthetically “apodeictic procedure, the relation of “whole” and “parts” hardly enters into it. The “synthetic” deduction or construction usually proceeds from the “simpler” to the “more complex” and, if it ever reaches a “whole”, it does so by building it up out of “known” elements, which can not be considered to be “parts” before the whole is built» (*Ibid.*, 83).

38. Cf. nota 34 més amunt.

39. J. KLEIN, *op. cit.*, 80.

40. *Ibid.*, 71, 80, 221.

butjat de referir-se a termes desconeguts («vàrem rebutjar aquest tipus de resposta», a 79d), i ho fa incloent-se en un nosaltres ambigu d'una manera que pot ser significativa perquè fou Menó qui rebutjà el procediment que feia recurs al desconegut i imposà un procediment que consisteix en avançar a partir de termes coneguts fins a elements més complexes, un procediment que evita la qüestió del tot i les parts i que Klein ha qualificat de *sintètic*. El segon punt sobre el qual Klein ens crida l'atenció és el dring matemàtic del vocabulari emprat per Sòcrates a 79d3-6, en servir-se dels termes tècnics *to zetoumenon* i *to homologoumenon*, utilitzats per a descriure el mètode analític en matemàtiques⁴¹.

Segons Klein, la proposta de Sòcrates seria un procediment de caire analític com el propi de la matemàtica: «l'anàlisi [matemàtica] és el mètode pel qual allò que es cerca, *to zetoumenon* (allò “desconegut”) es pren com quelcom acordat, com a *homologoumenon* (com si fos “donat”) per tal de després resseguir-ho en els passos consecutius necessaris fins a assolir quelcom prèviament acceptat com a vertader (com a “donat”)»⁴². Sòcrates no tindria res a oposar a fer referència a quelcom desconegut, diu Klein, i el desplaçament efectuat per Sòcrates sobre el recorregut passat del diàleg voldria cridar l'atenció sobre això. Sòcrates ha acceptat els termes proposats per Menó, el procediment sintètic que evita la referència a termes desconeguts, per amistat (75d), però l'ambigüitat socràtica assenyalada es llegeix com un toc d'atenció de Plató sobre aquesta qüestió. L'horitzó del tot del coneixement com a rerefons de la recerca i condició de possibilitat del mateix coneixement seria de fet aquest element desconegut, al qual de fet és impossible de no referir-se en tant que conté allò cercat. Klein reforça aquesta tesi a partir de *Teetet* 232e⁴³ i conclou que «a parer de Sòcrates, una conversa seriosa i en l'amistat no pot evitar de referir-se a coses encara “desconegudes”, sempre i quan hi hagi acord sobre el punt ignorat»⁴⁴.

On van a parar aquestes consideracions sobre el tot i les parts en els procediments analític o sintètic? Quin és el sentit de la preferència de Sòcrates per un procediment que hem qualificat d'*analític*? El mètode, el camí, de la dialèctica seria allò que cal comprendre per analogia amb aquest procediment analític propi de la matemàtica i allò del qual Menó és incapaç. El procés dialèctic, el camí cap a la veritat, l'ascensió a partir de l'opinió, és, segons Klein, analític en la seva mateixa concepció i estructura. El procediment pel

41 Cf. *Ibid.*, 84-85. Cf. també J. KLEIN *Greek Mathematical Thought and the Origin of Algebra*, Massachusetts: MIT, 1968, 155. El caràcter analític del mètode dialèctic platònic podria explicar, diu Klein, l'atribució de la introducció del mètode analític en la matemàtica a Plató (J. KLEIN, *Commentary*, 84).

42 *Ibid.*, 83.

43 *Ibid.*, 85.

44 *Idem.*

qual una opinió se sotmet a examen fins que es fa visible una contradicció patent o al contrari quelcom d'indiscutiblement vertader equival a donar per sabut allò desconegut. Els procediments de Menó i de Sòcrates, antagonics entre si, queden en la lectura de Klein cadascun emparentats amb una manera de fer, la gorgiana o la socràtica, essent el primer un procediment que ignora la qüestió del tot i les parts, i en rebutjar la distinció entre aquestes dues instàncies de diferents nivells roman en l'horizontalitat. En canvi el procediment analític inclou consideracions sobre el tot i les parts, essent la presència d'un tot al rerefons (*background*) allò que fa possible l'intercanvi d'opinions (parcials) i que el fa fructífer. ¿No és justament això, diu Klein, el que passa en un diàleg platònic quan es dóna una opinió sobre quelcom que es cerca? *To zetoumenon*, ja sigui la pietat, el coratge, la prudència o la justícia, és considerat des d'un o diversos punts de vista, se'n tenen opinions. I tenir una opinió sobre quelcom, ¿no és precisament donar per bo quelcom que no sabem, donar-ho per sabut, per tal de sotmetre-ho a examen fins a arribar a una patent contradicció o a la seva confirmació? El procediment analític (la dialèctica) es desplega, diu Klein, dins un horitzó que prefigura el tot. Per avançar ho ha de fer a partir de les parts enteses com a tals, que per tant remetent a un tot que roman desconegut, si bé albirat en el saber que les parts són això, parts: «En general podem considerar que qualsevol opinió sobre qualsevol tema copsa algun aspecte “parcialment” vertader de la qüestió que s'examina. Això vol dir que per molt equivocat que cadascú de nosaltres pugui estar sobre el tema com a “tot”, parlem plegats sobre “la mateixa cosa”, o, com a mínim, estem fent l'esforç de parlar sobre “la mateixa cosa” (...) Això, al seu torn, apunta a un terreny comú, encara que sovint desconegut, sobre el qual es desenvolupa la conversa i en el qual està “ubicat” realment el “tot”. Aquest “rere-fons” (“*back-ground*”) és *to zetoumenon* i la seva presència continuada es manifesta en la nostra habilitat per opinar, és a dir, per disfressar allò que roman “desconegut” amb l'aparença d'allò “conegut”. Aleshores el procés dialèctic i analític tendeix certament a partir de les “parts” envers un “tot”. Aquest és el motiu pel qual no és pas impossible de parlar de les “propietats” de quelcom del qual no sabem encara què és»⁴⁵. La part implica el tot.

La pregunta de si és possible de parlar del *com* d'una cosa sense conèixer-ne abans el *què* queda plantejada per Sòcrates en la seva primera intervenció al *Menó*, a 70b. La resposta seria, segons Klein, afirmativa: en la recerca es fa sempre referència a termes desconeguts. A la vegada, però, el *què* pot passar per sabut com a rerefons (*background*) ocult, com a precondition per a la pregunta per l'enteresa de les coses. Menó viu en la inòpia més profunda respecte aquest tot, respecte a l'enteresa de cada cosa en si mateixa, i això li acaba impedit d'entendre-hi res. La demanda de Sòcrates quan planteja a

45 *Ídem*.

Menó la pregunta pel *què* de l'areté és radical: caldria que Menó abandonés la forma habitual del seu dir per situar-se en un nou pla que es pregunta pel *tot*, com a pla específic de la recerca de l'essència, de la recerca de la veritat, és a dir, de la filosofia.

§4 Acollir el coneixement

La resposta de Plató a la pregunta del *Menó* i de Menó sobre l'adquisició de la virtut no s'ha de buscar, segons Klein, en una doctrina, un discurs (*logos*) contingut al *Menó*. L'objectiu de Plató seria més aviat de palesar aquest recorregut propi del pensament, d'incitar a la reflexió sobre el nostre dir ordinari més que no pas d'oferir una resposta sobre el tot del coneixement o el tot de la virtut. És aquest, diu Klein, el sentit de l'exhortació socràtica «*peiro*», «prova-ho, intenta-ho, gosa-ho». L'aprenentatge, el coneixement (*saviesa-sophia*) és un resultat incert que guia l'esforç. Aprendre, diu Klein, és el que passa en un seminari en què hi assisteixen uns vint estudiants; alguns han fet bé la feina de preparació, d'altres no; el professor planteja una pregunta de desencadena una discussió. La finalitat d'aquest exercici no és la memorització d'una sèrie de doctrines o opinions sinó que és l'eixamplament de l'horitzó intel·lectual. És un objectiu difícil d'assolir i no serà reeixit en un sol seminari, ni tan sols en uns quants, però certament és probable que es doni si hi perseverem. La condició suficient és justament l'esforç continuat, la perseverança, el coratge en la recerca.

Només el saber del saber, és saber. És aquest el sentit de la reflexió, *reflectio*, que significa plegar-se en si mateix, replegar-se cap a si mateix, «de nou, altre cop», segons el matís que hi confereix el prefix *re-*. L'exemple de Klein per explicar la reminiscència com a quelcom diferent de la memòria és el de les claus del cotxe: un cop perdudes, per trobar-les, cal que recordi que me n'he oblidat abans no començo a cercar-les. Si no recordo on són les claus, ni tampoc recordo que no ho recordo, mai no em proposaré de trobar-les. Podem afegir-hi: tampoc trobaré les claus si recordo on són, però no recordo que ho recordo. El saber del meu saber (i no-saber) m'obre al saber, que és sempre recerca (que és camí o acció) en l'horitzó del tot com a situació condició de possibilitat del coneixement.

Aquest saber-reflexió implica una dimensió diferent a la de la memòria com a record, demana un gruix, demana profunditat: «per tal de ser capaç de mirar endins d'un mateix cal tenir un "dintre" d'un mateix que pugui ser objecte d'aquesta mirada: ha d'haver-hi una dimensió de "profunditat", una "tercera dimensió" (*trite auxe*), i és precisament aquesta dimensió, aquest "gruix" allò que Menó no té»⁴⁶. Cal tenir un *dintre* en el qual mirar, en el

46. *Ibid.*, 185.

qual contenir el tot. Menó, que és només memòria repositori d'opinions és incapaç d'obrir-se al tot perquè està mancat de gruix, està mancat de la tercera dimensió. Menó és incapaç de la reflexió que engendra el coneixement, la qual implica com a *reminiscència* un descens a l'interior i requereix profunditat. L'ànima de Menó és incapaç de coneixement perquè és plana. *Psycharion*⁴⁷ és el mot que Klein refereix a l'ànima de Menó: *psycharion* és una ànima esquifida, és per Klein l'ànima empetitida, mutilada, de Menó. Si el pensament de Menó està *acolorit* pel d'algú altre és perquè Menó roman mera superfície: el coneixement no pot inscriure's a la seva ànima sense gruix, l'ànima sense gruix de Menó no pot acollir (*katekhein*⁴⁸) el tot que permet l'elevació a partir de les parts.

Aprendre és recordar. És un moviment enrera, endins⁴⁹ d'un mateix, un endins que Menó no té, de manera que la seva memòria no desenvolupa la funció que li és pròpia en l'operació més complexa del coneixement o aprenentatge: si bé el coneixement no pot donar-se sense memòria (la tercera dimensió neix de la segona), la funció pròpia de la memòria s'assoleix en el coneixement. La dimensió superior es troba en Menó degradada. «Arribem a la conclusió que l'ànima de Menó està mancada de les dimensions que fan possible el coneixement i l'esforç per al coneixement. La disfunció de la seva memòria consisteix en el fet que no se sosté sobre una "tercera dimensió" en la seva ànima. (...) No té cap mena de "profunditat" ni "solidesa"»⁵⁰.

El fracàs de Menó és, segons Klein, doble: (1) no està en situació de poder seguir a Sòcrates; (2) no ha entès res del que ha sentit, per molt que hagi assentit a les paraules de Sòcrates. La naturalesa de la memòria de Menó revela una doble incapacitat del jove tessali: l'una respecte del coneixement, l'altra respecte de la virtut⁵¹. Klein troba la inclusió de la qüestió de la relació explícita del coneixement amb la virtut ja en l'afirmació de Sòcrates «estaria ben satisfet si descrivissis l'excel·lència a la manera com jo ho he fet» (després de la seva primera definició de *schema* –que seria la preferida de Sòcrates, l'antecedent de *houtos*– com «allò que sempre acompanya el color»). Sòcrates estaria fent la virtut coextensiva amb el coneixement. A banda, la qüestió de la relació entre coneixement i virtut ja hauria estat introduïda de bell començament, segons Klein, en primera instància amb la confessió d'ignorància de Sòcrates a l'inici del diàleg i la reacció d'escàndol de Menó enfront d'aquesta ignorància, un escàndol que Klein fa majúscul i que arrelaria, ens diu, en la

47. És un mot absent, de fet, del *Menó*, que Klein rescata de *República* (*Ibid.*, 186).

48. «*Katekhein*» significa «abastar, cobrir, contenir, retenir». Cf. J. KLEIN, *op. cit.*, 64; R. BRAGUE, *op. cit.*, 102-103; J. SALES i CODERCH, *Estudis sobre l'ensenyament platònic. I. Figures i desplaçaments*, 67-81.

49. Cf. J. KLEIN, *op. cit.*, 189, nota 68.

50. *Ibid.*, 186.

51. *Ibid.*, 94-98, 201.

suposició implícita de Menó segons la qual *la virtut és el coneixement*, que permetria derivar de la manca de coneixement de Sòcrates també la seva manca de virtut.

§5 Conclusió

L'adopció d'una aproximació dialèctica, en tant que aquesta inversió del procediment habitual o tècnic, requereix un canvi radical, un gir total, la conversió de l'ànima a la filosofia. Una exigència que es troba, diu Klein, perpètuament en conflicte amb la tendència natural de la *dianoia* de girar-se envers el món natural i visible⁵², tendència pròpia del procediment sintètic, que és un moviment cap avall oposat al del procediment analític, ascendent fins a assolir allò que és previ, les causes, els principis. *Pelike*, durant l'episodi de l'esclau, és la pista de la incommensurabilitat de la resposta: la solució és davant dels ulls, però veure-la exigeix de Menó un canvi total en la mirada. Tanmateix el jove tessali es referma en la negativa a referir-se a quelcom encara desconegut. Aleshores, allò que Menó rebutja és la recerca, és buscar, és obrir-se a quelcom que encara no té – i no és això, la veritat? Per a Menó, tanmateix, deixar anar alguna de les parts de la virtut per tal d'albirar el tot equival a abocar-se al buit. És, literalment, un salt a una altra dimensió.

Referències

- BRAGUE, R., *Le Restant: Supplement aux commentaires du Ménon de Platon*. Paris: Les Belles Lettres – Vrin, 1995 (2a ed.).
- KLEIN, J., *A Commentary on Plato's Meno*, Xicago: University of Xicago Press, 1989 (reprint).
- PLATÓ, *Ménon*. Trad. i introducció de M. CANTO-SPERBER. Paris: Flammarion, 1993 (2a ed.).
- SALES i CODERCH, J., *Estudis sobre l'ensenyament platònic: I. Figures i desplaçaments*, Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1992.

52 Klein explica la dialèctica en base al resultat de la seva investigació sobre les afeccions de l'ànima del símil de la línia (*Rep.* 509d-513e), que el durà a adoptar la fórmula d'*eikasia dianoètica* per descriure l'activitat pròpia de la *dianoia*. La seva proposta respecta la centralitat en l'escriptura platònica de la capacitat de distingir entre imatge i original, que és, per Klein, la capacitat *eikasia* (que no consistiria, aleshores, en confondre necessàriament imatge i original), i implica una lectura diferent de l'al·legoria de la línia i del mite de la caverna (Cf. J. KLEIN *op. cit.*, 109-172).